

”Arma gubbe, varför spela?”

Om Magnus Stagnelius, musiken och kärleken

av

Göran Hägg

Utgiven av Sällskapet Erik Johan Stagnelii Vänner 2009

Förord

Årets skrift från Sällskapet Erik Johan Stagnelii Vänner överlämnas härmed till medlemmarna. Än en gång har vi glädjen att presentera en essä av Göran Hägg, vars stora Stagneliusbiografi **I Världsfurstens harem** fortfarande finner nya läsare.

I biografen tar Hägg otvetydig ställning till skaldens faders, biskopen Magnus Stagnelius', karaktär. I föreliggande essä breddar författaren sin karakteristik, och kan göra det utifrån nyupptäckta rön från den blivande biskopens tid som informator i Södermanland. Där fann han troligen kärleken, men till vem, det överlämnar vi till Göran Hägg att reda ut..

Förutom att essän presenterar nya fakta, leder den fram till några intressanta hypoteser, bland annat kring förebilden till Näcken-gestalten. Hypoteser är inte fakta, men kan vara nog så intressanta ändå.

Maria Götesson Wiell

Anders Marell

Redaktörer

1. Den kinkige biskopen

I den biografi över Erik Johan Stagnelius som jag gav ut 2007 under titeln **I Världsfurstens harem - Erik Johan Stagnelius och hans tid** tvingades jag även sysselsätta mig en del med skaldens far.

Magnus Stagnelius (1746-1829), kyrkoherde i Gärdslösa från 1787, ”*prost över egna församlingar*” därstädes 1790, och senare, från 1807, biskop i Kalmar, hade stor betydelse för sonen, eller åtminstone för det tragiska livsöde som drabbade honom. Klichéer om prästgårdsidyller och den allmänt goda press som biskopar brukar få hos en viss sorts konservativa kulturhistoriker har dock givit en totalt falsk bild av hans person och förhållandena i hemmet.

I själva verket är Magnus Stagnelius en rätt skrämmande bekantskap.

Hans dåvarande chef, företrädaren på biskopsstolen i Kalmar Martin Georg Wallenstråle, beklagar sig den 25 augusti år 1800 i ett brev till kollegan Jakob Axelson Lindblom i Linköping – sedermera ärkebiskop – över den ”*kinkuge*” och arbetsovillige Magnus Stagnelius, som inte kan förmås att leda ett prästmöte i den kalla domkyrkan. Han tillägger: ”*In Parenthesi, hvad tycker M. B. om den Mannen? Hans physionomi detromperar icke caractèren.*” Riktigt vad som avses går inte att veta. Att det inte är vänligt menat

är uppenbart. Det bevarade porträtt som målats två år före Magnus Stagnelius död är knappast snarfagert, möjligen också fåraktigt i uppsynen. Men förmodligen är det hans allmänt otrevliga person som avses.

Det är överhuvudtaget omöjligt att hitta någon positiv samtida karaktäristik över den arme Magnus Stagnelius från hans tid på Öland eller i Kalmar, utöver konventionellt urskuldande ord där sådana med hänsyn till den sociala konvensansen måste till. I likpredikningen över honom sägs att hans närvaro var *"alltid en högtid"* vilket sannerligen inte är mycket att komma med i sådana sammanhang där dåtidens blomsterspråk vanligen firade översvalande och smaklösa triumfer. Något mer konkret exempel på goda sidor har inte gått att hitta. Brutalitet återkommer däremot i många mer specifika omdömen, som att han *"tuktade okunnig nattvardsungdom med läderpiska, endast för förseelsen att icke kunna"*. Den enda nära kontakt med de egna barnen som omtalats är en påstådd misshandel av sonen Carl Ulrik. *"Kärv och kantig"* är herdaminnets omdöme - i den sortens runa en mycket graverande notis.

Prosten Stagnelius vana att beskylla kolleger och församlingsbor för fylleri och omoral var påfrestande redan i Gärdslösa. Hans förmåga att komma i konflikt med sin omgivning blev sedan han bestigit biskopsstolen smått legendarisk. Han retade underlydande genom självsvåldiga tillsättningar och illegala påtryckningar i ekonomiska ärenden.

Hans framträdanden på riksplanet väckte upprördhet och löje, lika mycket genom sitt innehåll som genom det förolämpande, osmidiga sätt på vilket han framförde sitt ärende. Vid riksdagen i Örebro 1812 angrep han i prästeståndet klumpigt den teologiska utbildningen vid universitetet och yngre kollegers obibliska predikningar. Han behöver faktiskt inte ha haft helt fel i sak. Men framträdandet var brutalt och klumpigt. Det väckte harm och löje, och

bidrog i kombination med hans patologiska sparsamhet till att han i fortsättningen avstod från att resa till riksdagarna.

Allt tyder på att prostgården i Gärdslösa i verkligheten var mycket olik den prästgårdsidyll som målats upp i Stagneliusbiografier. Egentligen räcker det att titta på barnens fortsatta öden för att inse att något måste vara rejält på tok i det hemmet.

Prästsläkternas kontroll över ett stift tycktes garantera verksamhet inom skräet för nya generationer, i den mån inte ännu högre äreställen väntade. Magnus Stagnelius var son och sonson till präster och avancerade till biskop. Sönerna till en sådan brukade nå rikets högsta kyrkliga ämbeten eller göra civil elitkarriär och därvid adlas. Men de barn som vuxit upp i prostgården i Gärdslösa utvecklades inte enligt dessa förväntningar.

Alla pojkar var svårt personlighetsstörda. Erik var en unik begåvning och blev en av Europas stora diktare, innan han gick under i psykisk misär. De andra var antagligen mer normalt begåvade, innan de gick under i psykisk misär.

Äldste sonen Nils Magnus blev inte näste prästerlige Stagnelius, som de förstfödda sönerna blivit i tidigare generationer, än mindre ädling eller akademiker. Han slutade istället som en sorts vaktmästare, ”*domkyrkoinspektör*”. Biskopssonen klädde sig i trasor och träskor, gifte sig med en lagårdspiga, hemföll åt sjuklig sparsamhet och ansågs som en ”*smulgråt*”. Han ska enligt en relativt pålitlig tradition en gång ha tigit i ett helt år.

Näste son, Carl Ulrik, som med ett för familjen betecknande omdöme ansågs vara den av bröderna som ”*mest liknande andra människor*”, gjorde en svag karriär och dog i förtid som underordnat, försupet domarbiträde i Norrtälje 1831.

Den näst yngste pojken Erik, skalden, dog 29-årig av alkohol- och opiebruk, på väg att för sitt beteende avskedas från sin underordnade tjänst i förvaltningen. Att han också var en av Euro-

pas största poeter visste ingen i omgivningen. Förmodligen inte ens han själv. Familjen och fadern visade hursomhelst inget intresse av hans efterlämnade skrifter. Pappa biskopen underlät också att skjuta till medel till begravningen. Det blev den osjälviske Lorenzo Hammarsköld och andra efter hand tillkommande beundrare som omsider fick skaffa fram medel till gravvården och bekosta gravrätten.

Lillebror Pehr Christopher hemföll även han åt alkoholen, ansågs vansinnig och dog som försupen fanjunkare 1839, 37 år gammal.

Dåtidens hårt hållna högreståndsdöttrar hade åtminstone förmånen att inte förväntas göra karriär av egen kraft. Vi vet därför ganska lite om hur Stagnelius systrar påverkats av sin uppväxt. Båda tycks ha varit föga attraktiva partier, trots faderns höga ställning i stiftet och riket när de blivit giftasvuxna. Den yngre system Hedda drabbades omsider av ödet att bli gift med stiftets antagligen sämste prästman, den försupne kyrkoherden i Högsby, Nils Henrik Wimmerstedt, vars son långt senare kom att skriva en kuriös, ytterst lögnaktig uppsats om Erik Johan Stagnelius uppväxtmiljö. Som dotter till biskopen borde hon instället ha uppvaktats av de mest lovande och karriärsugna kandidaterna.

Än mindre är känt om den äldre systemen Sophia, som vid den för dåtiden och de kretsarna mycket höga åldern av nästan 33 år äntligen kunde träda i brudstol med den fyra år yngre landssekreteraren Gustaf Engzell, med vilken hon senare flyttade till Skåne.

Att något inte stod rätt till i den familjen är tydligt.

Varför skickade biskopen inte som andra prelater sina barn i skola?

Varför finns det inga brev bevarade? Skrev sönerna aldrig? Har breven förstörts? Av likgiltighet? Eller på grund av pinsamt innehåll?

Dokumentfattigdomen är för tiden unik, alldeles frånsatt att brev-lappar av skalden borde värderats mycket högt redan ganska snart efter dödsfallet.

Nästan lika flitigt förekommande som påståendena om prästgårds-idyll är antagandet att fadern skulle varit den ende som förstått sonens geni. Inget samtida dokument tyder på detta. I ett par brev från 1812 talar pappan verkligen om den 19-årige sonens *"fallenhet för Poësie"* som en merit att anföra i brist på andra. I då-tidens byråkrati var det faktiskt, tilltalande nog, just en tjänstemerit att även kunna svarva till hyllningskväden vid behov på det sätt som lille Erik visat sig mäktig ända sen barnsben. Inget tyder dock på någon förståelse för egentligt litterärt skapande.

Breven till textutgivarna Hammarsköld och Sondén efter sonens död är i sin torftighet indirekta men slående bevis på en förbluffande likgiltighet för avkomman. De vittnar om en total brist på kontakt och inlevelse samt om en kall och torftig personlighet. För de efterlämnade manuskripten visar han inget egentligt intresse utan överlämnar dem glatt och tydligen under viss förvåning till Hammarsköld. Biskopen kan trots upprepade påstötningar inte ge det minsta besked om sonens läsning. Om sonen studerat på annan ort kunde det väl finnas en ursäkt. Men biskopen uppger sig själv ha utbildat sönerna.

Istället för att som sin far och farfar och alla kolleger skicka sönerna till Kalmars välrenommerade läroverk lät den dåvarande prosten, tydligen av sparsamhetsskäl, Erik och hans bröder uppfost-ras i hemmet. Det enda han kan meddela om utbildningen är dock att ynglingen förmodligen genombläddrat hans bibliotek. Pastorsad-junkten Brusenius har gratis fått åta sig avkommans uppfostran under suveränt ointresse från fadern och möjligen även från modern. Ett specifikt drag i Magnus Stagnelius karaktär är, som redan fram-gått, nämligen en patologisk snålhet som går väl ihop med kon-

taktsvårigheterna, brutaliteten och likgiltigheten för andras känslor. Barnen kan till en lägre penning hållas hemma genom att Brusenius utnyttjas till det yttersta.

Sonen Nils Magnus kopierade som vi sett på närmast parodiskt sätt denna egenskap hos fadern, samtidigt som han gjorde allt för att komma övriga förhoppningar på skam.

Konflikter om pengar följde den gnidne Magnus Stagnelius livet igenom.

Magnus Stagnelius hade däremot själv fått genomgå gymnasiet i Kalmar innan han 1766 kom till Uppsala. Där ägnade han sig främst åt klassisk grekiska och blev 1779 docent i språket. Han övergick sedan till teologin, där karriärmöjligheterna var flera både vid universitetet och ute i kyrkan samt avancerade omsider till adjunkt vid fakulteten.

Under tiden hade han emellanåt ”*conditionerat*”, det vill säga varit privatlärare, i förnämna hus i Stockholm och Göteborg och på lantliga herresäten. Hans siste och förnämste uppdragsgivare var greve Nils Filip Gyldenstolpe (1734-1810), vars stamgods var Forsby i Österåkers socken i västra Södermanland. Gyldenstolpe var en ostadig herre med usla affärer och begynnande alkoholproblem. Men han tillhörde samtidigt den högsta högadeln och absoluta makteliten. Han åtnjöt stort förtroende hos kungafamiljen och användes i delikata diplomatiska uppdrag. Via honom hade Magnus Stagnelius från denna tid förbindelser med och stöd från litterära potentater som skalden Johan Gabriel Oxenstierna, och akademisekreteraren Nils von Rosenstein samt andra spetsar inom statsbyråkrati och hovsponsrat kulturliv.

Framförallt tog Gyldenstolpe sig an sin gunstlings fortsatta karriär och familjebildning i en helhetslösning 1785-88. Informatorn belönades med ett fett pastorat och en passande prästfru. Han blev kyrkoherde i Gärdslösa i sin gamla hembygd på Öland och

samtidigt förmäld med Hedvig Christina Bergstedt (1760-1852), dotter till kyrkoherden i Österåker, Nils Bergstedt (1712-98) och dennes hustru Sophia Dorothea Dobbin. Enligt personalierna som lästes vid hennes begravning i Kalmar hade Hedvig Christina från 15-årsåldern vistats i Gyldenstolpes hushåll.

Gärdslösa var ett så kallat regalt pastorat, där kungen enväldigt kunde utnämna kyrkoherde. Det här var den beryktade ”*pastoratshandelns*” epok då regala pastorat såldes på en sorts auktion till hugade spekulanter av statsekreteraren Elis Schröderheim (1747-95). Gyldenstolpe hade som kungagunstling givetvis också inflytande på tillsättningarna och det är mycket riktigt i brev mellan honom och Schröderheim som utnämningförfarandet kan följas. Även Oxenstierna skymtar i manövrerna. I vilken mån pengar tillskjutits och i så fall vilka summor framgår dock inte. Än mindre vad som föranlett Gyldenstolpes extrema och möjligen kostsamma välvilja mot informatorn. Ingen har kallat Magnus Stagnelius charmerande eller insmickrande. Motsatsen framhålls som sagt i Kalmar stifts herdaminne.

Vad gäller Hedvig Christina så var hennes fars pastorat, Österåker, ett patronellt pastorat där rätten att enväldigt utse kyrkoherde innehades av en lokal godsägare – i detta fall Nils Filip Gyldenstolpe i egenskap av herre till Forsby. Nils Bergstedt var familjens skyddsling, upphöjd ur folkdjupet, försörjd under studierna och placerad på kyrkoherdeposten där han givetvis kunde förväntas vara obrottsligt lojal mot välgöraren.

(Utom patronella och regala pastorat fanns prebendepastorat vars inkomster skulle bidra till försörjningen för någon högre kyrklig dignitär som en biskop eller professor, vilken i sin tur hade rätt att utse och avlöna en lokal förmåga som gjorde grovjobbet på platsen medan prebendeinnehavaren levde på överskottet. De flesta pastorat var dock konsistoriella pastorat, där stiftets domka-

pitel efter en lokal valprocedur med kungens godkännande tillsatte kyrkoherde.)

Att en person som Gyldenstolpe "ägde" en prästtjänst berodde vanligen på att han tillika ägde all jord i socknen som skattefri frälsejord. Frälsebönderna var hans underlydande och omynliga i politiska och kyrkliga frågor. I riksdagen representerades de via hans röst på riddarhuset, till skillnad från vanliga bönder som hade rösträtt till bondeståndet. De betalade utskylder till honom istället för skatt, och han betalade i sin tur till exempel den kyrkokommunala verksamheten, varför det ansågs självklart att han som patronus även skulle få bestämma vem som utförde sysslorna.

Det föreföll mig när jag skrev biografien över Erik Johan Stagnelius rimligt att anta att Magnus Stagnelius blivit bekant med prästfamiljen Bergstedt och dottern när han vistats som informator på godset, och att det är för Bergstedts skull som Gyldenstolpe ingripit och ordnat en trygg framtid för dottern. Men det var givetvis också nödvändigt att spekulera lite kring andra möjligheter. Att mademoiselle Bergstedt, som senare skulle bli mor till skalden, varit älskarinna eller hålldam åt greven och sedan överlåtits på informatorn, som kompenseras med pastorat och karriär, kan med tanke på vad vi vet om tidens högadliga seder inte uteslutas. Det skulle i så fall förklara en del av de djupt dysfunktionella familjeförhållanden som framöver tycks ha rått i det stagnelianska hemmet. Likaså varför den enligt alla vittnesmål från kolleger och andra samtida vittnen djupt osympatiska, kantiga och "kinkige" Magnus Stagnelius från och med nu skaffat sig högt uppsatta och ständigt tillmötesgående beskyddare i landets adliga kulturelit.

Kyrkoherdeutnämningen i Gärdslösa blev klar under 1787, till på köpet innan den utnämnde ens var vigd till präst. Magnus Stagnelius stannade dock kvar i Uppsala och lade som lärdomsprov fram en avhandling om Jesus gudom och Johan-

nesevangeliet den 9 april 1788 i universitetsbyggnaden Gustavianum.

Det rör sig – efter tidens sed – endast om en tunn broschyr om något tiotal sidor. Innehållet är föga imponerande som forskningsinsats.

*(Att den faktiskt ändå har viss betydelse för skalden Stagnelius faller utanför ramen för den här studien. Se I **Världsfurstens harem**, kap X..*

Magnus Stagnelius prästvigdes en månad senare, den 23 maj, och bröllopet stod ytterligare en månad senare, den 24 juni, i Österåker, varpå paret kunde avresa söderut för att ta bostället i besittning.

Sammanfattningsvis tyckte jag mig efter att ha mött honom i hans egna brev och dåtida vittnesbörd kunna sammanfatta pappa Magnus Stagnelius person i det aningen njugga omdömet att han var: *”En andligen förkrympt individ, vars egenheter möjligen i sin tur hängde ihop med upplevelser i barndomen eller ungdomen som skulle göra oss mer förlåtande och förstående om vi kände dem.”*

I grunden håller den karaktäristiken.

Men faktum är att nya, förbluffande aspekter har tillkommit sedan dess. Ett läsarbrev öppnade vägen till en för Stagneliusforskningen helt okänd och, vilket är unikt i fallet, av tryckta källor helt okontaminerad tradition. Det finns plötsligt mer att säga om den arme biskopen och bakgrunden till hans säregna, för omgivningen ödesdigra personlighet!

2. Spelmannen

”Därjämte fanns uti grevens tjänst en informator Magnus Stagnelius, som även var utmärkt fiolspelare. Då informator Stagnelius spelade å polska fiolen, ackompanjerade orgelnist Magnus Åkerblad på grevefamiljens clavecin d’amour; de sirligaste menuetter; gavotter; danse Polonoise, till och med den nya dansen spelades, som kallades cadrille à la france.”

Greven är givetvis Nils Gyldenstolpe på Forsby.

Och den virtuose spelmannen är förstås den blivande biskopen och familjetyrannen.

Det var en läsare av **I Världsfursten harem**, Kerstin Petersson i Årdala, som några månader efter bokens utgivning tillskrev mig och gjorde mig uppmärksam på den för Stagneliusforskningen okända materialsamling varur det kommer.

Den 2006 avlidne Lars Erik Larsson författade ett omfattande arbete kallat **Sörmländska spelmän**, som emellertid förblev otryckt. Emellertid ger numera nätet – åtminstone så länge det inte totalramponeras av upphovspirater – väldiga möjligheter för sådana smala, men viktiga publikationer. Således har Sörmlands musikarkiv (www.sormlandsmusikarkiv.se) lagt ut arbetet på nätet.

(Jag tackar härmed för tillåtelse att använda tillämpliga delar av Larssons arbete.)

Vad gäller Magnus Stagnelius sörmländska äventyr före prästbanan är Larssons källa den likaledes traditionssamlade, tydligen ytterst originelle spelmannen Karl Eriksson (1881-1937), kallad "*Millerste-Kal*". Dennes anteckningar förvaras i Nordiska museets folkminnessamling, men Sörmlands musikarkiv äger kopior samt en inscannad version av handskriften.

Det ovanstående citatet kommer från Millerste-Kals anteckningar om den nämnde organisten Magnus Åkerblad (1747-1834).

(Här och i följande citat har jag moderniserat Millerste-Kals egensinniga interpunktion och stavning.)

Kanske är just uppgiften om Magnus Stagnelius som violinvirtuos och uppskattad spelman ändå det mest handfast intressanta i materialet. Det är absolut okänt tidigare, och det finns rimligen ingen möjlighet att upptecknaren misstagit sig eller diktat i frågan. Det verkar rentav osäkert om sagespersonerna ens vetat vem informatorn var eller skulle bli. Och visst lägger det en helt ny dimension till bilden av den kinkige biskopen!

Utan att alltför mycket hemfalla åt kvasigenetiska spekulationer kan man väl ändå säga att det här verkligen finns något som förbinder den inbundne och djupt opoetiske fadern med sonen – vår mest musikaliskt välljudande och rytmiska poet. Det andliga torftighet som tycks präglade hemmet i Gärdslösa – inget tyder på fortsatta övningar i musik efter prästvigningen – kompenseras i så fall av det dolda arv som kom åtminstone en av sönerna tillgodo.

Som bekant var biskopen Magnus Stagnelius brorson till lektor Johan Stagnell (1711-95), på sin tid en litterär person av viss betydelse som författare till grovhuggna komedier. Men biskopens oväntade musikutövning ligger nog ändå närmare sonens senare gärning. Alla tre tycks dock – möjligen genom miljöpåverkan – ha

haft samma för omgivningen besvärande sturskhet och konfliktberedskap.

Man blir givetvis inte automatiskt god, generös eller ens känslsam för att man spelar fiol. Även Mussolini var en ivrig och tydligen talangfull amatörviolinist. Men det är ändå i biskopens fall uttryck för en personlighet vi hittills inte fått syn på.

Vad hände på väg till prästgället i Gärdslösa?

Även här har Millerste-Kal gjort en uppteckning, tydligen en av de senare i hans manuskript. Det är denna gång en separat historia om Magnus Stagnelius. Det är en tradition av långt mer dubiös natur, men den är fortfarande okontaminerad - utom genom inpass av upptecknaren själv - och berättar i varje fall att något ovanligt inträffat på platsen, om än kanske inte just så som upptecknaren föreställer sig.

3. Älskaren

Millerste-Kals berättelse lyder i sin helhet:

”Sägen om informator Magnus Stagnelius Forsby Herrgård, År 1784, Österåker socken, Södermanland. Berättad för undertecknad av den gamle herrgårdskusken Carl Fredrik Löthman, Österåker socken.

År 1784 finnes uti Forsby Herrgårds mantalslängd informator Magnus Stagnelius, född 1746, som var en mycket lärd man vid 38 års ålder. Måhända hade trägna studier tagit hela hans ungdomstid i anspråk, att icke någon tid blivit över för kärleken till kvinnan, som han ännu ej upptäckt. Men på Forsby vackra herrgård och uti dess vackra omgivningar skulle han upptäcka Henne sommaren 1784, men även göra den tragiska och sorgliga upptäckten, att han var en gammal man, fastän han i känslan ännu var en yngling, som sovit för länge.

Detta blev informator Magnus Stagnelius varse, då han första gången såg den 18-åriga grevinnan Christina Charlotta Gyldestolpe. Då kändes som om en bindel tagits från hans ögon, och han märkte till sin grämselse att böckerna för honom skymt bort det enda värde, som tillvaron äger. Kärleken!

Det gick ej länge om, förrän informator Stagnelius var fruktansvärt kär, för första gången i sitt liv, så fruktansvärt kär, att ett avslag från den unga grevinnan säkert skulle spolierat hela hans framtid. Detta insåg grevinnan, som inte blott var ung och fager, utan även ägde skarp intelligens och stort förstånd samt utpräglad medkänsla för allt ärligt och äkta.

Redan vid sitt första möte med informator Stagnelius, fick hon stor respekt för den boklärde, och stort förtroende till informatorn för hans goda och hjärterörande ögon. De skvallrade om en instängd sorg. Det grep hennes känsliga sinne på ett sätt, som hon förr ej upplevat. Hon ville offra hela sitt livs lycka, för att dessa sorgsna ögon åter skulle stråla av glädje och hopp.

Det kunde inte undvikas. De drog till varann, och funno ömsesidig förståelse. Deras intensiva kyssar bevisade detta. Men detta fick endast bli en kort idyll, det förstodo de båda. Och så fingo de söka glömma denna korta lycksaliga episod, vilket naturligtvis inte lyckades för någondera.

Greve Nils Philip Gyldenstolpe, som hade fått vetskap om sin dotters och informatorns älskog, fick nu visa vilken verklig själens adelsman han i grund och botten var. Inte med ett ord förrådde han dottern. Ej heller kördes informatorn på dörren. Ej med ett ord förrådde greve Gyldenstolpe att han visste något.

Österåkers sockens kyrkoherde Nils Bergstedt, som ju fortare än någon annan visste om unga grevinnans och informatorns amoure, var dock en mycket klok man. Med en diplomats fina diskretion visste han ju genast, hur han skulle göra greve Gyldenstolpe den tjänst, som greven önskade, men av taktkänsla icke kunde bedja om. Alltså fick, efter kyrkoherde Bergstedts ödmjuka anhållan, hans dotter Maria Sofia Bergstedt anställning uti Gyldenstolpes hov på Forsby.

Där kom kyrkoherdedottern i daglig kontakt med informator Stagnelius.

De blevo vänner, och utan att ana hur det gått till, voro de snart därefter fästfolk, ty unga grevinnan hade ju rest bort, och informatorn ville ju då hava någon att tala med i sin ensamhet. Slutet gott, allting gott, heter det.

Tecknas Stockholm den 18 april 1935 av Karl Eriksson från Säby, Österåker socken, Södermanland.

Undertecknads anmärkning: Enligt originalbrev uti Sjöholms herrgårds arkiv skrivna mellan greve Nils Philip Gyldenstolpe å Forsby och dennes kusin greven, skalden och hovmannen Johan Gabriel Oxenstierna, så arbetade de i flere år till förmån för den lärde informator Magnus Stagnelius framtid. Och tack vare att informatorns grevliga gynnare påverkade Gustaf III blev även informator Magnus Stagnelius med tiden biskop samt ingick äktenskap med sin 2:a kärlek, kyrkoherdedottern från Österåkers s:n Sörmland. Ut i detta äktenskap föddes år 1793 sonen, sedermera blivande skalden Erik Johan Stagnelius, som dog endast 30 år gammal år 1823. Denne skald, Erik Johan Stagnelius, som enligt biografierna led av uti nutiden så kallat personlighetsklyvningskomplex, vilket uti hans diktning återspeglas i de två motsatserna, som han ömsom förfäktar med samma oreserverade övertygelse, nämligen dels fullkomlig asketism och dels fri och ohämmad sinnlighet. Nu frågas: varifrån fick skalden Erik Johan Stagnelius detta personlighetsklyvningskomplex? Man känner sig frestad att svara så: ifrån sin fader Magnus Stagnelius första kärlek, vilken kvävdes i sin blomning dvs kärleksidyllen med grevinnan Christina Charlotta Gyldenstolpe å Forsby herrgård, Österåker, Sörmland, som-maren 1784.

Tecknas Stockholm den 18 april 1935 av Karl Eriksson från Säby, Österåker socken, Södermanland.”

Naturligtvis vore det enklast att säga sig att historien bortsett från uppenbara tillägg, felaktigheter och orimligheter kunde vara sann. Det är en rörande och romantisk tanke att prostens/biskopens senare egenheter, som både Millerste-Kal och hans sagesman tycks helt obekanta med, skulle ha sin rot i denna kärleksbesvikelse. Likaså kunde den konstiga kontaktlösheten mellan mamman/prostinnan och barnen förklaras av känslan av att vara dittvingat andrahandsval. Men samtidigt är det mer 1800-talsroman än dåtida familjepsykologi. Ett prästäktenskap var i princip alltid ett resonemangsparti. På många håll förekom fortfarande bruket att "*konservera*", det vill säga gifta sig med den framlidne företrädarens änka för att komma i besittning av tjänsten. Det ovanliga med Magnus Stagnelius giftermål är det starka intresset från godsägaren. Och så långt har sägnen utan tvekan rätt.

Om man tittar på själva historien kan man notera att minst hälften är tillägg, förklaringar och försköningar från upptecknaren utöver kuskens otvivelaktigt äkta folkberättelse. Det gäller inte bara slutpartiet med dess hänvisning till brevväxling i herrgårdsarkiv, lån ur litteraturhistorisk handbok och tidstypisk psykologisk spekulation. Även inledningens upplysningar om mantalslängd samt de agerandes ålder måste givetvis ha hämtats utifrån och lagts till den ursprungliga berättelsen.

Dessutom har berättaren – oklart om det rör sig om kusen eller upptecknaren, men väl troligen den senare – kunskap om personernas tankar och känslor på ett sätt som man aldrig har om verkliga händelser eller i folkliga berättelser som föreställer verkliga.

Slutligen är några fakta helt enkelt fel. Kyrkoherdedottern hette inte Maria Sofia Bergstedt utan Hedvig Christina Bergstedt. Vilket väl möjligen skulle kunna tala för traditionen – ingen mellanliggande kontroll i tryckt källa. Hon kallades inte till "*Gyldenstolpes hov*" på Forsby 1784 eller senare utan hade vistats där sedan

hon fyllde 15 (se ovan), det vill säga 1775! Vilket givetvis omöjliggör historien med hur hon skickas dit av den generöse fadern som ersättning för den undanskaffade grevinnan. Den unga grevinnan tycks för övrigt ända sedan 1781 ha tillbringat sin mesta tid vid hovet i Stockholm. Hon gifte sig 1790 med en baron Stierneld, som vid sidan av grevarna Gyldenstolpe tillhör dem för vars räkning den sparsamme biskopen 1824 tigger friexemplar av den skrift som Hammarsköld satt samman för att bekosta gravvården över sonen.

Slutligen förefaller själva kärlekshistorien högst otrolig.

Visserligen fick franska prinsessor av blodet ibland diskret barn med betjänter. Men det torde ha rört sig om jämnåriga eller yngre adonisar och muskelknuttar. Att den 18-åriga dottern till familjerna Gyldenstolpe och De Geer, som uppvaktades av rikets förnämsta kavaljerer, vid besök på hemorten skulle ha låtit sig förföras eller ens beröras av den 20 år äldre, utfattige bokmalen Magnus Stagnelius är minst sagt osannolikt. Det förblir lika otroligt även om vi lägger in någon sorts lokal populärmusikalisk hjälteroll som dansmusiker och tänker oss att den enligt Wallenstråle med egendomligt – otrevligt eller bara fåraktigt – utseende behäftade prosten ändå som yngre och upp i 40-årsåldern haft en fulsnygg, behagligt brutal utstrålning.

Vad sägnen otvivelaktigt berättar är att det finns något så pass egendomligt kring det aktuella äktenskapet att det behövts en förklaring. Varför arrangerade Gyldenstolpes det hela?

Eftersom traditionen är rotad i bygden har vi möjligen som utomstående fel fokus.

Magnus Stagnelius senare bana och litterära betydelse var antagligen helt obekanta för de första berättarna. Den i bygden bekanta personen är istället kyrkoherdedottern som får detta oväntade äktenskap arrangerat för sig och sedan blir föremål för den mest oanade generositet via makens arrangerade karriär.

På det viset skulle traditionen rentav kunna styrka den sinistra hypotes som jag framförde i boken och här i inledningen.

Förd till det lokala feodalhovet som den liderlige grevens unga älskarinna överläts kyrkoherdedottern när hon börjat kännas förbrukad, på den lydige informatorn som i gengäld får en karriär på köpet. Det vill säga, den som egentligen gynnas med prostadöme och senare biskopsgård är den pådyvlade hustrun. Det bör som sagt ha påverkat det fortsatta samlivet i prostgård och biskopsresidens.

En vacker sägen har därefter uppkommit i trakten, kanske inom prästfamiljen, för att förklara det oerhörda.

Det finns förstås en annan, liknande möjlighet. Den ur folkdjupet upphöjde husprästen Bergstedt får Österåkers pastorat mot att han tar sig an en till sitt ursprung helt okänd kvinna, Sophia Dorothea Dobbin, som haft en liknande roll på herrgården. Vilket då skulle innebära att Hedvig Christina Bergstedt hade ett högt ursprung som motiverade släktens arbete för en tryggad ställning. Det ger onekligen fascinerande genealogiska möjligheter beträffande Erik Johan Stagnelius genetiska arv. Men det förefaller av många skäl mindre sannolikt än den första gissningen. Vid det här laget är jag än mer böjd att tro på den än tidigare.

Men naturligtvis står det ändå var och en fritt att i brist på konkurrerande berättelser välja denna romantiska historia - minus ovannämnda mer konkreta fel och tillägg - som bakgrund till Magnus Stagnelius äktenskap och eventuellt även hans senare egendomligheter. Och därmed även till den egendomliga miljö som var en av orsakerna till Erik Johan Stagnelius olycksöde.

4. Spelmannen, igen

Det finns hursomhelst något gripande över den besvikne spelmannen Magnus Stagnelius, som måste ha funnit en sorts befrielse i musiken, med fiolen.

Innan den också tystnad.

Ingen har veterligen vittnat om att prosten i Gärdslösa eller biskopen i Kalmar skulle ha spelat. Tyst, inbunden, ”kinkug”.

Eller?

Jag vet att det är fullkomligt irrelevant, ett hugskott, men jag kan inför den gestalten inte undgå att tänka på sonen Eriks mest bekanta dikt, den om Necken, och strofer som:

*Quällens gullmoln fästet kransa.
Älfvorna på ängen dansa,
Och den bladbegrönda Necken
Gigan rör i silfverbäcken.*

*Liten pilt bland strandens pilar
I violens ånga hvilar,
Klangen hör från källans vatten,
Ropar i den stilla natten:
”Arma Gubbe! hvarför spela?”*

*Kan det smärtorna fördela?
Fritt du skog och mark må lifva,
Skall Guds barn dock aldrig blifva!*

*Paradisets månskensnätter,
Edens blomsterkrönte slätter,
Ljusets Änglar i det höga --
Aldrig skådar dem ditt öga.”*

*Tårar Gubbens anlet skölja,
Ned han dykar i sin bölja.
Gigan tystnar. Aldrig Necken
Spelar mer i silfverbäcken.*

Det är givetvis inte tillåtet för litteraturvetaren eller biografiförfattaren. Men för den som i framtiden ansluter sig till den rådande trenden med författarromaner, i första eller tredje person, är det förstås möjligt att tänka sig prosten i Gärdslösa, eller troligare biskopen på prebendeprästgården i Dörby där sonen antagligen skrev dikten, i hemlighet söka tröst och hemfalla åt sin ungdoms syndiga fiolspel – med sonen som diskret och förvånat vittne.

Självt håller jag det som sagt för mycket osannolikt, men uppslaget är ledigt för den som så önskar.

